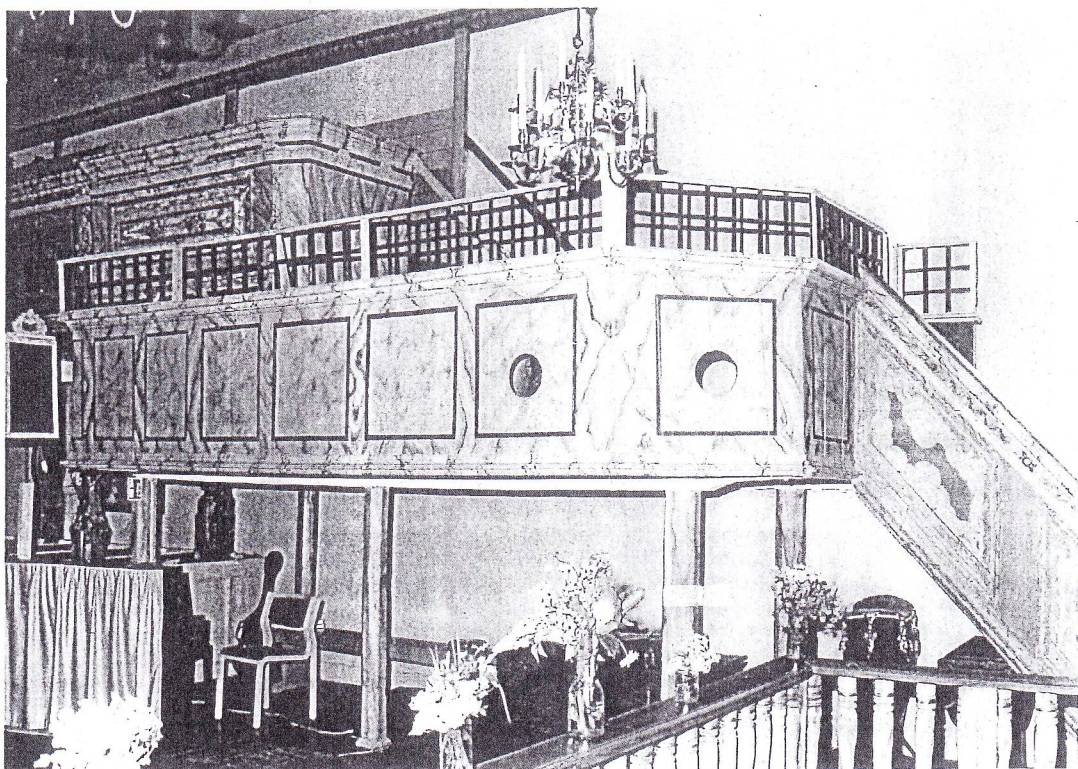

Morlanda kyrkas gamla orgelläktare

i samband med restaureringen av Morlanda kyrkas gamla orgel
Morlanda socken, Orust kommun

BOHUSLÄNS MUSEUM

Rapport 1999:27

Tomas Brandt

Innehållsförteckning

1. BASFAKTA	3
OBJEKT	3
BESKRIVNING	3
BYGGNADSHISTORIA.....	3
RENOVERINGSHISTORIA.....	3
2. PROJEKTFAKTA	3
BAKGRUND	3
TID.....	4
PROBLEMBILD.....	4
MÅLSÄTTNING MED DOKUMENTATIONEN	4
3. UNDERSÖKNINGEN.....	5
VAD SÄGER KÄLLORNA?.....	5
TIDIGASTE OMNÄMNANDE	5
YTTERLIGARE RENOVERINGAR	6
BYGGNADSTEKNISKA IAKTTAGELSER.....	6
BEMÅLNING.....	8
INSKRIFTIONER/KLOTTER.....	8
5. RESULTAT.....	9
SANNOLIK HISTORIK	9
VAD KAN SÄGAS OM LÄKTARENS UTSEENDE I MARSTRAND?.....	10
SAMMANFATTNING	11
5. BILAGOR	12
6. KÄLLOR.....	13

1. BASFAKTA

Objekt

Den läktare i Morlanda kyrka där den gamla orgeln står.

Beskrivning

Läktaren står på kyrkans norra sida och är den närmast koret placerade flera olika läktare som står längs kyrkans norrvägg.

Den är placerad intill och delvis under den Bildtska/Weinholtzska herrskapsläktaren. Detta på så sätt att orgelläktarens golv sticker in under herrskapsläktarens östra del. Orsaken till detta är att man kunnat spara utrymme i kyrkan genom att placera orgelns bälgar i utrymmet som är ovanför orgelläktaren och under herrskapsläktarens golv.

Läktaren är ca 5,35 m lång och ca 2,2 m djup, och den står på 5 stolpar, drygt 1,5 m höga. Golvet på läktaren är ca 1,7 m över kyrkans golv, och är tillverkat av obehandlade brädor.

Läktarbröstningen är tillverkad i ramverk med fasade speglar, marmoreringsmålade. Läktarens hörn är snedfasade. På gavlarna är bröstningen av släthyvlade brädor. På läktarbarriärens räcke står ett gallerverk, ca 35 cm högt.

Upp till läktaren leder en trappa med räcke av speglar i ramverk. En dörr med utseende liknande läktarbarriären leder in på läktaren. Bakom orgelhuset finns en enklare stega/trappa som leder vidare upp på herrskapsläktaren.

Byggnadshistoria

Läktaren antas vara uppförd på platsen 1804, möjligen av äldre delar.

Renoveringshistoria

Känd större renovering av orgelläktaren är 1916, då A W Hallqvist konserverade och renoverade läktaren i samband med en större renovering av hela kyrkan.

2. PROJEKTFAKTA

Bakgrund

Orgeln genomgick en renovering 1952, men redan vid besiktningar på 1970-talet befanns orgeln vara i behov av ytterligare reparation. Det har tagit ytterligare tjugotalet år att realisera detta, och orgeln restaureras under 1999-2000 på Göteborgs Universitets orgelforskningsverkstad.

I samband med denna restaurering har Bohusläns museum ombetts göra en dokumentation av orgelns läktare. Dokumentationen har finansierats av länsstyrelsens kulturmiljöenhet.

Själva orgeln har dokumenterats ingående av E A Niclas Fredriksson, Blomstermåla. Han har även gjort mätningen av orgelläktarens underrede.

Historik kring orgeln med litteratur- och arkivgenomgång görs av Eva Helenius Öberg, Statens Musiksamlingar.

Bakgrunden till att dokumentationsarbetet är så pass ingående är att man vill ha tillräckligt underlag för att göra det möjligt att bygga en kopia av Morlandaorgeln med ursprungligt utseende och disposition.

Tid

Dokumentationen genomfördes under juni månad 1999.

Problembild

För en eventuell rekonstruktion av orgelns ursprungliga utseende och disposition behöver man även uppgifter om utseendet på den läktare som orgeln ursprungligen har stått på.

Dateringen av den läktare som finns i Morlanda är dock osäker. Så även utseendet på den ursprungliga läktaren.

Målsättning med dokumentationen

Målet med dokumentationen har mot bakgrund av ovanstående främst varit

- A) Att fastställa om läktaren är nybyggd på plats i Morlanda eller om den liksom orgeln kommer från Marstrand.
- B) Att om möjligt fastställa läktarens ursprungliga utseende på Marstrand
- C) Att göra en besiktning av konserveringsbehovet av läktaren.

3. UNDERSÖKNINGEN

Orgeln är alltså inköpt från Marstrand 1803 i samband med att man planerade att göra en genomgripande reparation och renovering av kyrkan där. Det naturliga har då varit att anta att man samtidigt inköpte den läktare som orgeln stod på, eftersom det i Morlanda inte fanns någon färdig läktare att ställa orgeln på.

Vad säger källorna?

Orgeln såldes vid en auktion på Marstrand den 16 juni 1803. Abraham Bildt ropade in orgeln för 250 riksdaler. Orgeln skulle hämtas under sommaren samma år, och kom att sättas upp under sommaren det påföljande året, dvs 1804.¹

Orgeln stod på en läktare i Marstrand och borde placeras på samma sätt även i Morlanda, såväl för ljudbilden som för att få plats i den redan trånga kyrkan.

Vilka läktare fanns att tillgå i Morlanda år 1804? Förutom orgelläktaren var det förmodligen desamma som finns där idag: Västläktaren, dess förlängning längs norrväggen, samt herrskapsläktaren. De byggdes 1764.²

Någon ytterligare läktare fanns inte, utan en ny måste anordnas för att placera orgeln på.

Vad gäller orgelläktaren i Marstrand så sägs i den besiktning den 19/1 1805 som föregick igångsättandet av den stora renoveringen i kyrkan där bland mycket annat att

*”Den gamla orgelläktaren i koret skulle borttagas, och den stora läktaren i väster ombyggas för nytt orgelverk”.*³

Den kan också ses på de ritningar som gjordes upp samma år, 1805. Läktaren

fanns alltså kvar i Marstrand ett halvår efter det att orgeln satts upp i Morlanda. Arbetet med att bygga om Marstrands kyrka, vari bör ha legat att riva den befintliga inredningen, påbörjades dessutom inte förrän våren 1807.

Av detta kan vi dra slutsatsen att Olof Schwan 1804 inte kan ha satt upp orgeln i Morlanda på sin ursprungliga läktare eftersom denna inte var tillgänglig förrän våren-sommaren 1807.

Tidigaste omnämnande

I 1830 års inventering av Morlanda kyrka⁴ ges följande beskrivning av kyrkans läktare samt orgeln:

”Inuti kyrkan finnas 3ne Läktare; en större å västra gafweln med 18 bänkar, en mindre å norra sidan med 8 bänkar, samt en särskild, äfwensom å norra sidan, för Socknens Herrskap.”

”I närheten av choret fans ett pryddigt Orgelwerk; hvilket sades innehålla 10 stämmor med pedal, samt wara köpt från Marstrand 1803, och följande året i Morlanda kyrka uppsatt af orgelbyggare Schwan från Stockholm.”

Någon orgelläktare nämns inte, vilket kan tolkas på två sätt:

- A) Orgelläktaren fanns, men nämns inte eftersom uppräkningsen syftar till att redogöra vilka åskådarläktare som fanns. Orgelläktaren skulle då setts som en del av orgeln.
- B) Orgelläktaren var ännu inte uppförd, och orgeln skulle då ha stått direkt på golvet.

Det senare är kanske mindre troligt.

Första gången läktaren verkligen nämns i källor är 1867, i A E Holmbergs Bohusläns historia och beskrivning:

”Här finnes ett tiostämmigt orgelverk, hvilket inköptes från Marstrand 1804, och har sin plats på en sidoläktare i koret”⁵

Ytterligare renoveringar

Ytterligare renoveringar av kyrkan under 1800-talet som kan ha haft betydelse för läktarens utseende är bl a den reparation av orgeln som gjordes 1823⁶, den reparation som skall ha gjorts under Carl Daniel Bildts tid som patronus (1828-1841)⁷ samt den reparation som gjordes sommaren 1852 efter en syn i kyrkan 1851.⁸ Det finns dock inget konkret att binda vid dessa årtal.

Den renovering av kyrkan som genomfördes 1916 gjordes efter handlingar uppgjorda av arkitekt K Allan Berglund, som var den som ritade alla nytillskott, som t ex den då nybyggda sakristian.

Ur A W Fallquists Redogörelse till Riksantikvarien 9/1 1917 över genomförda konserveringsarbeten läser vi:

”Å altaruppsatsen, predikstolen med trappa, prästbänken, patronusläktaren, orgelläktaren med trappa, dopfunten och dess baldakin hafva de ursprungliga färgerna genom afskrapning af de påmålade färglagren framkallats.”⁹

Enligt rapporten är alltså de olika träinventariernas färgsättning baserad på hur de såg ut tidigare. Rapporten är inte så utförlig att det går att särskilja precis vad som gäller läktarens bemålning.

Man bör dock notera att de målningar som prydde orgelläktarens bröstning i Marstrand inte omnämns, och inte heller finns framskrapade på läktaren idag. Se nedan avsnittet om läktaren på Marstrand.

Byggnadstekniska iakttagelser

Stolpar och bjälklag

Några av stolparna som läktaren står på har urtag på baksidan. Den nordvästra, invid väggen, har ett urtag på baksidan som överensstämmer med bänkkvarterens överliggare (det norra bänkkvarteret gick tidigare fram under orgelläktaren).

De två främre åt öster har varsitt urtag på baksidan, någon halvmeter över golvet, och som inte förefaller stämma överens med någonting i som finns i kyrkan.

Bjälklagets undersida är målat med en ganska tjock färg, och det är svårt att urskilja detaljer. Det förefaller dock inte vara ändrat till sin storlek. *Golvbrädorna* uppvisar inga spår av att ha varit använda tidigare (t ex gamla spikhål etc). Den skarv som finns i västra delen av golvet är förmodligen placerad där för att få hela brädlängder på den del av golvet som är synligt, och skarven under bälgverket där ingen kommer åt att se.

Läktarbröstningen

Läktarbröstningens *ramverk med speglar* består av två delar, hopskarvad mitt på framsidan. Den västra delen (typ ”A”) har speglar som är ca 3 cm högre än den östra delen (typ ”B”). Bredden på speglarna på bröstning A varierar med upp till 8 cm, men är i genomsnitt omkring 10 cm smalare än speglarna på B, vars speglar även de varierar i bredd.

Ramverkets undre ramträ har kapats på längden så att knappt hälften av detta ramträ är kvar. Detta gäller såväl A som B. Detta är inte synligt eftersom det är dolt bakom den list som täcker nederkanten. Denna *nederkantslist* är klart yngre än de övriga snickeriarbetena, och är även spikad med modern spik (trådspik). Den synliga nedre delen av ramverket är ett antal lösa

bitar, som är ditsatta för att ge en snygg avslutning nedåt.

Läktarbröstningen har en *överliggare* som består av tre profilerade brädor ovanpå varandra, varje bredare än den underliggande.

Den understa av dem, på ritningen kallad "äldsta överliggare", har profilering på sin ovansida, och är också bemålad på ovansidan (den rödbruna färg som nämns nedan i avsnittet "bemålning"). Den har under någon period utgjort ensam överliggare. Denna äldsta överliggares ovansida är för smal att fästa gallerverket på.

Den äldsta överliggaren finns på hela läktaren, också på dörren och intilliggande passbit. De två ovanpåliggande överliggarna finns inte på dörren och intilliggande passbit.

Den övre av de tre överliggarna är den som gallerverket är fastsatt i. Den är ganska sliten, och har inristningar daterade 1804 respektive 1812 (se nedan).

Gallerverket

är av två typer, "C" och "D", snarlika på håll men olika i detaljerna. Också de är skarvade mitt på framsidan. Typ D, som finns på östra halvan av läktaren (utom dörren), är uppenbart återanvänd i sitt nuvarande läge. Profileringen har på vissa bitar monterats inåt och på andra utåt, och en bit sitter uppochner i förhållande till de övriga.

Typ C är inte lika uppenbart återanvänd, men en mindre avfasning på baksidan av några stolpar saknar förklaring med nuvarande placering.

Gallerverket på dörren och intilliggande passbit är av samma profiltyp som C, men är högre för att få samma höjd som övriga gallerverket.

Herrskapsläktarens utvidgning

Orgelläktarens brädvägg under herrskapsläktaren, med lucka in till bälgverket, är mycket ljusare på baksidan, och är kanske yngre än övrigt virke, dock inte så ungt som 1916.

Herrskapsläktarens utvidgning står på regler som står ovanpå orgelläktarens golv. Dess östvägg är av moderna spontade brädor.

Trappan

Den trappa som leder upp till orgelläktaren är den trappa som tidigare ledde upp till herrskapsläktaren. Den har sågats av för att passa den nya läktaren. Eftersom den uppenbart hör till en annan läktare har den inte dokumenterats i detta arbete.

Sammanfattning

Den orgelläktare man byggde, byggdes sannolikt av äldre delar, som kompletterades med nytt virke där som det saknades.

De delar som uppenbart är äldre är *läktarbröstningens ramverk med speglar, stolparna läktaren står på samt gallerverket*.

Det man kompletterat med är sannolikt *bjälklaget och golvet, de delar av bröstningen som är av spontade brädor, samt enstaka regler och brädor*.

Det som är svårt att avgöra om det är återanvänt eller nytillverkat vid uppförandet är *läktarbröstningens överliggare, dörren vid trappan samt gallerverket ovanför dörren*.

Hålen i framsidan finns med på foton från 1913, men deras ålder och ursprung har inte gått att fastställa. Det har sagts att de har haft med belysning i kyrkan att göra,

men elbelysningen härstammar från 1921, så detta kan inte ha varit grundorsaken.

Bemålning

Läktaren är idag utvändigt bemålad med färgskikt som i all huvudsak härrör från tiden i Morlanda kyrka. Förutom undersidan rör det sig om olika former av enklare marmoreringar. Dessa är gjorda på ett sätt som harmonierar med herrskapsläktaren, dvs blåaktiga marmoreringar på ramverk och rosaaktiga marmoreringar i speglarna. Undersidan är vitmålad i ett ganska tjockt färglager.

Framförallt är det 1916 år renovering som har gett prägel åt utsidan som vi ser den idag. Före 1916 var utsidan inte marmorerad, utan foton från 1914 visar en bemålning i en ljus färg (sannolikt vitt eller ljusgrått) i speglarna och en mellanmörk färg på ramverket. Detta harmonierar någorlunda med hur herrskapsläktaren såg ut vid samma tid.

Insidan av läktaren är egentligen inte bemålad, förutom gallerverket. Dock finns det en mörkt rödbrun bemålning på de övre 16-18 cm av insidan av läktarbarriärens ramverk/spegel- delar (framsidan samt västra snedhörnet), men inte på de delar som är byggd av brädor (östra snedhörnet och gaveln). Pigmentet är troligen bränd terra. Bemålningens höjd stämmer ungefär med läget för en psalmbokshylla, om sådan funnits.

Denna bemålning är gjord *efter* det att den skarvbräda som på baksidan håller ihop de två halvorna av läktarbröstningens ramverk sattes dit (ingen färg bakom brädan), men *före* det att läktarbarriärens överliggare byggts på med ytterligare två lister till nuvarande höjd (färg på äldsta (dvs understa)överliggarens ovansida), och *före* det att det klotter som finns där kommit dit (bokstäver/siffror skurna genom färgen), dvs före 1810.

Inskriptioner/klotter

Följande inskriptioner kan urskiljas på läktarbarriärens insida:

1803

H S

C:W:M:

1810

C:W:M

1812

C:W:M

A.F S

A:F:S:

1814

DAHLE

18 ?/8 73 (eller 13)

(det sista årtalet är delvis inristat in på "Dahle". Det är osäkert om AFS 1814 skall läsas ihop med Dahle eller om Dahle är fristående)

M J D A:F:S

I:M:S

I M S

A M B

1804

Ytterligare ytligt inristade initialer och/eller årtal finns på baksidan av speglarna i bröstningen, men dessa är mycket svårlästa.

Alla de ovanstående utom den första inskriptionen är noggrant utskurna i träet. ”AMB” och ”CWM 1812” samt ”1804” är inristade i läktarbarriärens översta överliggare. ”1803 H S” är inristade på baksidan av en av speglarna. Här saknas möjligen en bokstav mellan H och S, det är svårt att se.

Övriga är inristade i ramverket, inom den del som är bemålad med rödbrunt.

5. RESULTAT

Sannolik historik

Så långt undersökningen visar, är det troligt med följande kronologi:

Läktaren som vi ser den idag är byggd vid *ett enda tillfälle*, men med vissa mindre ändringar under årens lopp. Inget tyder på att den är utvidgad.

Då läktaren skulle uppföras fanns i denna del av kyrkan en herrskapsläktare med en egen trappa upp. Trappan hade en dörr i nederändan, en dörr i full höjd. Denna dörr har befunnit sig ungefär mitt emot kyrkans koringång. Vid byggandet av orgelläktaren rev man herrskapsläktarens trappa med dörr.

Orgelläktaren byggdes omedelbart öster om herrskapsläktaren, men ca $\frac{3}{4}$ meter lägre. Herrskapsläktarens trappa, eller i alla fall räcket, användes som trappa till orgelläktaren, men fick sågas av för att passa till orgelläktarens lägre höjd. För att nå herrskapsläktaren fick man nu gå upp på orgelläktaren, bakom orgeln och via en

mindre trappstege upp på herrskapsläktaren.

På orgelläktaren placerades orgeln i den östra delen, och bälgverket i den västra delen. Bälgarna fanns alltså mellan orgeln och herrskapsläktaren. Ovanför bälgverket lades ett golv och herrskapsläktaren utvidgades sålunda österut. Som framsida för denna utvidgning nyttjades den dörr som tidigare stod vid herrskapsläktarens trappas nederända. Dörren lades på sidan, och den tidigare stående dörrspegeln blev nu alltså en liggande spegel på herrskapsläktarens framsida. I över och underkant kompletterades med lister som fick arkitekturen att hänga ihop.

Denna utvidgning av herrskapsläktaren gick ända fram till orgelhuset, som ju före 1952 var större än vad det är idag. Herrskapsläktaren stängdes med en enkel bräddörr, vars gångjärn var fäst i orgelhusets bakre hörn.

När skedde detta?

Eftersom de skriftliga källorna inte omnämner själva läktaren, är de daterade inristningarna det enda som ger någon tidsfästning. Dateringarna infaller under en kort period, mellan 1803 och 1814, samt en eventuell senare 1873.

Årtalen 1803 och 1804 är naturligtvis intressanta, eftersom de stämmer med uppgifterna om orgelns uppsättande. Men eftersom vi rör oss med återanvända snickeridetaljer, ser vi vad de övriga årtalen säger.

1810 ristade CWM genom den rödbruna färgen, som alltså måste vara målad *före 1810*. Samme CWM ristade också 1812 i den övre överliggaren, som alltså fanns på plats åtminstone detta år.

Läktaren fanns där 1810, och då är det inte så osannolikt att året 1804 också stämmer.

Det lämnar oss dock utan svar på frågan om var dessa delar kom ifrån. Inristningen HS 1803 blir dock intressant, den är enklare gjord än de övriga och skulle kunna tänkas härröra från nedplockningen av snickerierna under 1803. Var de kommer ifrån går inte säkert att säga, men de är uppenbart återanvända.

Tänkbart är att det är fråga om bänkinredning från Morlanda, bänkinredning som kanske måste rivs för att läktaren skulle få plats. Det som tyder på att läktarbarriären är en del av en äldre bänkinredning är den rödbruna färgen på insidan, som verkar vara målad för att passa en psalmbokshylla. Några spikhål finns på insidan av barriären som tyder på detta. I den prästbänk som står i koret i Morlanda finns en liknande rödbrun bemålning.

Renoveringen 1916

Det som skedde 1916 med läktaren var, förutom att den fick en ny gammal färgdräkt, att en ny nederkantslist sattes upp. Den hade herrskapsläktarens list som förebild. I samband med detta tillverkades också nya nederdelar till speglarna. Foton från före renoveringen visar att speglarna såg rätt så "rumphuggna" ut nertill. Det är inte osannolikt att det är arkitekten Allan Berglund som står bakom de nytillkomna listerna på orgelläktaren.

Orgelrestaureringen 1952

När man 1952 tog bort det tillägg som Aschling gjort 1786, förlorade herrskapsläktarens utvidgning sin östgavel, och en ny brädvägg tillverkades då på denna sida.

Vad kan sägas om läktarens utseende i Marstrand?

I Sveriges kyrkor, bandet om Marstrands kyrka, finns en del uppgifter som gör att det går att dra vissa slutsatser om den där varande orgelläktaren och dess utseende före rivningen 1807¹⁰.

Ett försök att skissa dess utseende har gjorts på bifogade ritningar.

I Marstrands kyrka var orgeln placerad i koret, som var smalare än långhuset. Koret var täckt av ett stjärnvalv, och med en triumfbågsöppning mot långhuset. Denna triumfbåge var lika bred som idag, men betydligt lägre. Valvhjässan på dagens triumfbåge ligger på drygt tio meter höjd, men då låg den på drygt sex meter.

Stjärnvalvets hjässa låg på drygt nio meter, medan dagens tunnvalv har en höjd på nära elva meter. Stjärnvalvet har i Sveriges kyrkor en trolig datering till omkring 1460.

Det kor som orgeln stod i var alltså mer avskilt från långhuset än idag.

Orgelläktaren var placerad längs korets norrvägg, tillräckligt högt upp för att det skulle rymmas slutna bänkkvarter därunder. Det finns ingen exakt höjd, men de slutna bänkrum som idag står under västläktaren har en höjd på nära 290 cm, så man får förutsätta att det var åtminstone ståhöjd under orgelläktaren. På skissen är antaget omkring 225 cm.

Om det var en fri höjd på drygt två meter under läktaren, så innebär det att orgelns pipor fanns ungefär på halva höjden upp till valvhjässan, eller en aning ovanför.

Försöker man göra en ungefärlig placering av orgeln, så som den såg ut efter 1786, på läktaren, så hamnar den inte helt symmetriskt i sidled (dvs öst – västlig riktning), utan något mer åt väster. Denna eventuella asymmetri beror dock på att

orgeln var tillbyggd vid denna tid, och ser man på hur den ursprungliga delen av orgeln hamnar, så är det i sidled ungefär mitt på norrväggen (se skiss).

Det är alltså sannolikt att orgelns pipor varit placerade *ungefär* mitt på väggen såväl i sidled som i höjddled (höjddled räknat från golv till valvhjassa).

Det finns också en möjlighet att orgelläktarens mittparti i sin utbredning (storlek i plan) motsvarar läktarens utseende även före 1715.

Den tidigaste datering av orgelläktaren som finns i Sveriges kyrkor är 1598, och förutom en notering från 1668 (och som det är osäkert om den gäller orgelläktaren) nämns inga andra arbeten på orgelläktaren. Det är alltså inte omöjligt, om än osäkert, att det nämnda mittpartiet härstammar från 1598.

Orgelläktarens utseende före rivningen härstammar såvitt man vet från den ombyggnad som skedde 1715. Då förlängdes den för att kunna rymma bälgverket vid sidan om orgelhuset, och fick dessutom ett gallerverk ovanför bröstningen. Läktarbröstningen var bemålad med psalmcitat och figurmålningar samt adliga vapen och initialer.

Sammanfattning

- A) Läktaren är uppenbart nybyggd på plats i Morlanda 1804, av äldre delar som kompletterats med nytt virke. De äldre delarna kan komma från bänkinredning i Morlanda.
- B) Vissa ungefärliga slutsatser kan dras om orgelläktarens utseende i Marstrand, men ju längre tillbaka i tiden man kommer desto osäkrare blir slutsatserna. Detaljer som exakta mått, snickeriers utseende etc har inte gått att fastställa.
- C) Läktaren är i behov av översyn av konservator. Detta är inte akut, men bör göras inom en femårsperiod. Det handlar främst om rengöring, om att fästa träbitar som är lösa, samt att se över färgskikten och ev fästa ner och konsolidera färgskikt på mindre partier.

5. Summary in English

The purpose of this study has been firstly (A) to determine the age and origin of the organ-loft on which the old, 17th century, organ is standing in the church at Morlanda, and secondly (B) to gather information about the original organ-loft on which the organ was standing until 1803 in the church at Marstrand.

(A) We know that the organ was sold at an auction in Marstrand in 1803, disassembled and brought to Morlanda, where it was reassembled in the summer of 1804. The loft where the organ stood in Marstrand was still in place in 1805, and was probably not taken away until 1807 when the great restoration of the church of Marstrand was begun.

Written material tells us about the reassembly of the organ itself in Morlanda, but very little about the loft on which it was placed. Actually, the first recorded evidence of the organ-loft in Morlanda is in 1867. However, there are some carved initials on the inside of the parapet of the organ-loft, which dates it prior to 1810, and probably to the year 1804.

This is also the natural assumption, that the loft was built in the same year that the organ was brought there, but the conclusion is that it not the original loft from Marstrand, but a new one.

The system of joists was built of new construction wood, as well as the floor-boards, whilst the parapet, and probably also the lattice-work on top of the parapet, were re-used in this location and has been in some other place earlier. They are probably parts of the Morlanda interior, parts that had to be removed to give space to the new organ-loft.

(B) In 1805 floor-plans of the church in Marstrand were made, together with a description of the church. These plans show the size of the organ-loft as it was in the period from 1715 (when it was rebuilt) to 1807 (when it was torn down). In this study, this information has been drawn onto a floor-plan of the church as it is today. We know that the loft had figures and (psalm)-quotations painted on it, and that it had lattice-work on top of its parapet, but little else of its details.

There is also a cross-section of the choir of the Marstrand church in this study. On this cross section, the organ has been placed on the organ loft in a position where it is thought to have been. All measurements and positions are approximate (except for the organ itself) and we must allow for a discrepancy of up to 0,5 meter in all directions. However inexact in details, this cross-section and floor-plan, with the organ drawn onto it, shows us A) that there is a possibility that the central part of the organ loft may be older than 1715 (and if so, we have at least the plan of the original organ-loft), and B) that the pipes of the oldest part of the organ are situated roughly in the middle of the north wall, measured from the floor to the top of the ceiling as well as from the east wall to the west wall of the choir.

6. Bilagor

Ritning på läktaren i plan
Ritning på läktaren i fasad
Sektion genom bröstning A + gallerverk a
Sektion genom bröstning B + gallerverk b
Skisser i plan och sektion över
orgelläktaren i Marstrands kyrka.

7. Källor

ATA:

A W Fallquist: Redogörelse till
Riksantikvarien 9/1 1917 över genomförda
konserveringsarbeten.

Äldre fotografier.

Bohusläns museums arkiv:

Förteckning av 8/6 1830 över kyrkan och
dess inventarier enligt Kungl. Förordning
av 17 april 1828. Fotostatkopia av ATA-
material.

Otryckt material:

Bohusläns museum: Kyrkor i Bohuslän,
inventering 1980

E A Niclas Fredriksson: Morlandaorgeln.
Teknisk dokumentation. Stencil
Blomstermåla 1999.

Eva Helenius Öberg: Den gamla orgeln i
Morlanda kyrka. Ett stycke europeisk
orgelhistoria. Opubl manus, version
sommaren 1999.

Tryckta:

Karin Aasma: Kyrkorna i Marstrand.
Sveriges Kyrkor Bohuslän band IV:2.
Stockholm 1974

Olof Brattö: Skall kyrkan rivas? Ur
Morlanda hembygdsbok III, sid 183-219.
red Olof Brattö. Uddevalla 1989.

Noter

¹ Helenius Öbergs material: Marstrands kyrkoarkiv
K III:8 s 485

² Brattö sid 190, 194.

³ Sveriges kyrkor s 130

⁴ Fotostat på inventeringsprotokoll 8 juni 1830 i
Bohusläns museums arkiv

⁵ Holmberg sid II:320. (Holmbergs text kom
ursprungligen ut 1842-45, men redigerades och
uppdaterades inför en nyutgåva efter författarens
död (1861) av Gunnar Brusewitz.)

⁶ Ur E A Niclas Fredrikssons dokumentation: På
tenorspontluckan till pedalverksväderlådan finns en
påklitrad papperslapp med texten:

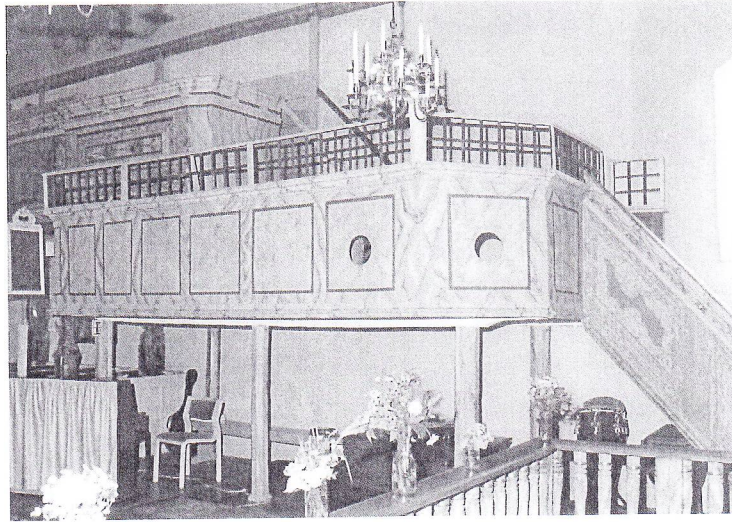
*"På Herr Capitajn A. G. Bildts bekostnad
Renoverades detta Orgelverk 1823, af OrGanisten
och Musick Directeuren Jacob Öhman från
Marstrand"*

⁷ Brattö sid 195

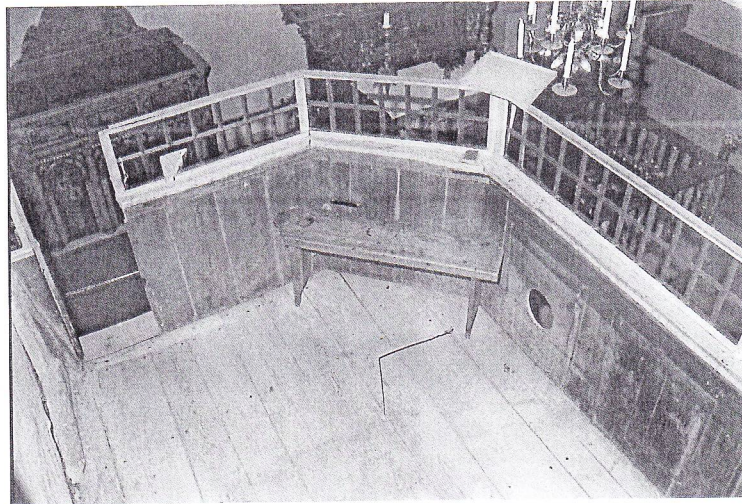
⁸ Brattö sid 197

⁹ Ur A W Fallquists redogörelse till Riksantikvarien
9/1 1917 över genomförda konserveringsarbeten.
ATA

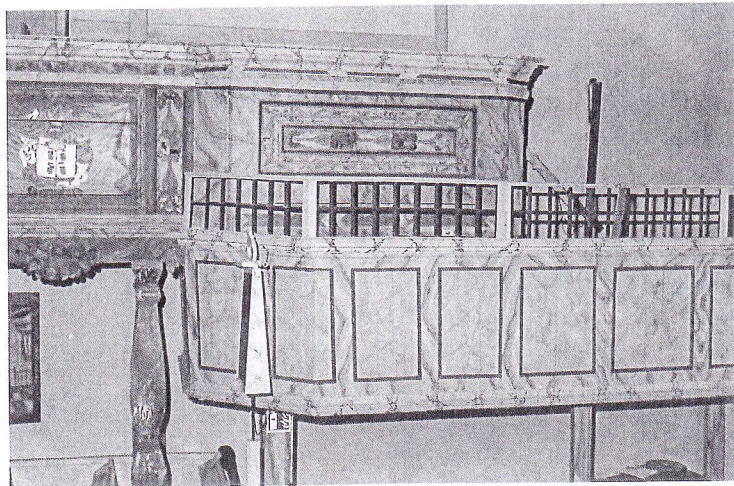
¹⁰ Sveriges kyrkor, sid 140 mfl.

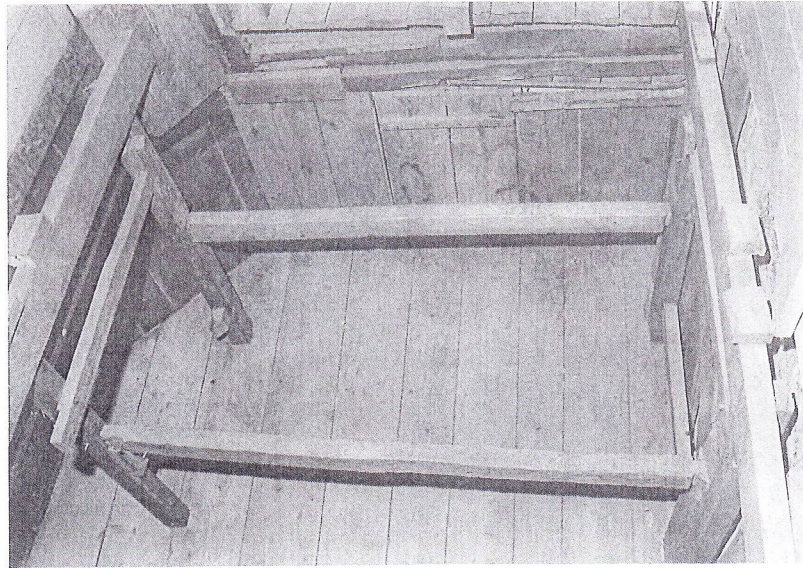
Orgelläktaren sedd från koret, under tiden som orgeln var nerplockad.

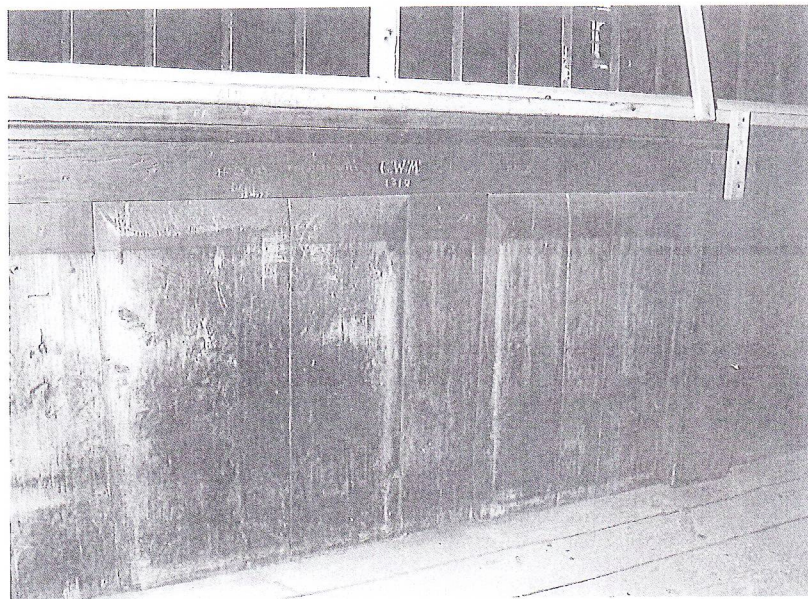
Insidan av sydöstra hörnet. Där orgeln skall stå är golvbrädorna något mörkare.

Herrskapsläktarens utbyggnad överorgelläktaren. Utbyggnadens framsida (liggande) är tillverkad av den dörr (då stående) som fanns nedanför herrskapsläktarens trappa.

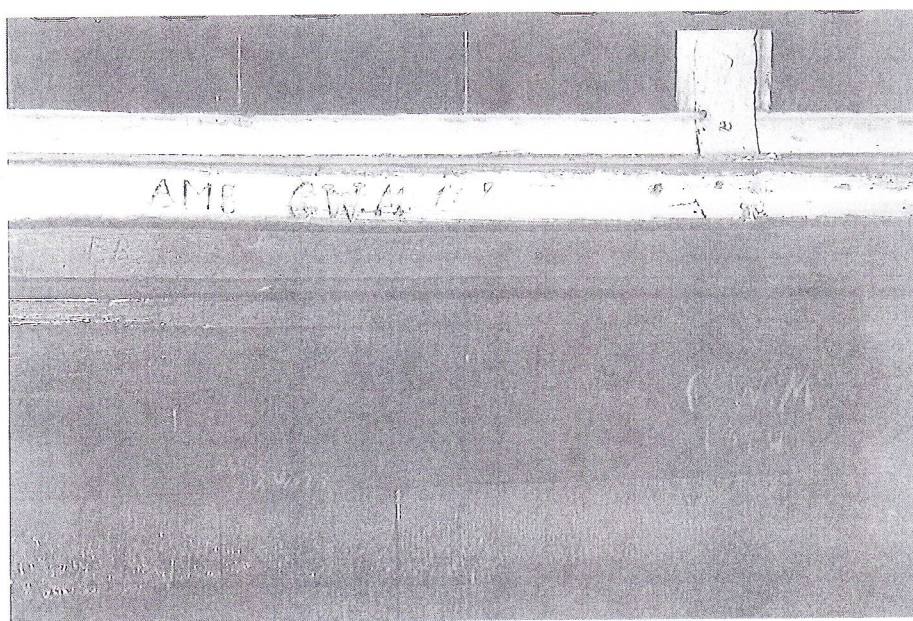
Platsen för bälgverket, under herrskapsläktarens golv, som här är avlyft. I bildens bortre del ses den lucka som tidigare möjliggjorde åtkomst till bälgverket underifrån.

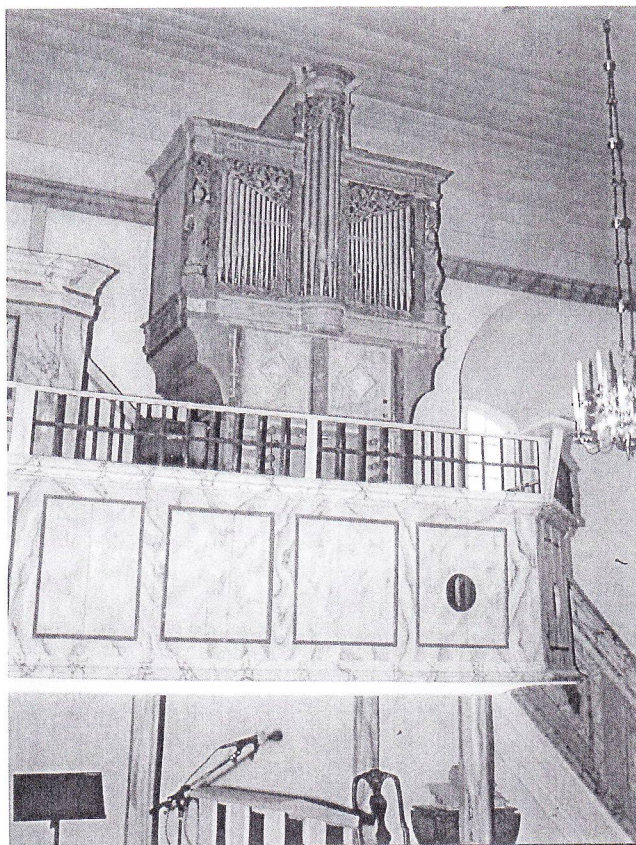
Läktarbröstningens insida. Den övre delen är bemålad med en rödbrun färg. Till höger om de två speglar som syns i bild finns den bräda som skarvar ihop läktarbröstningens två delar.

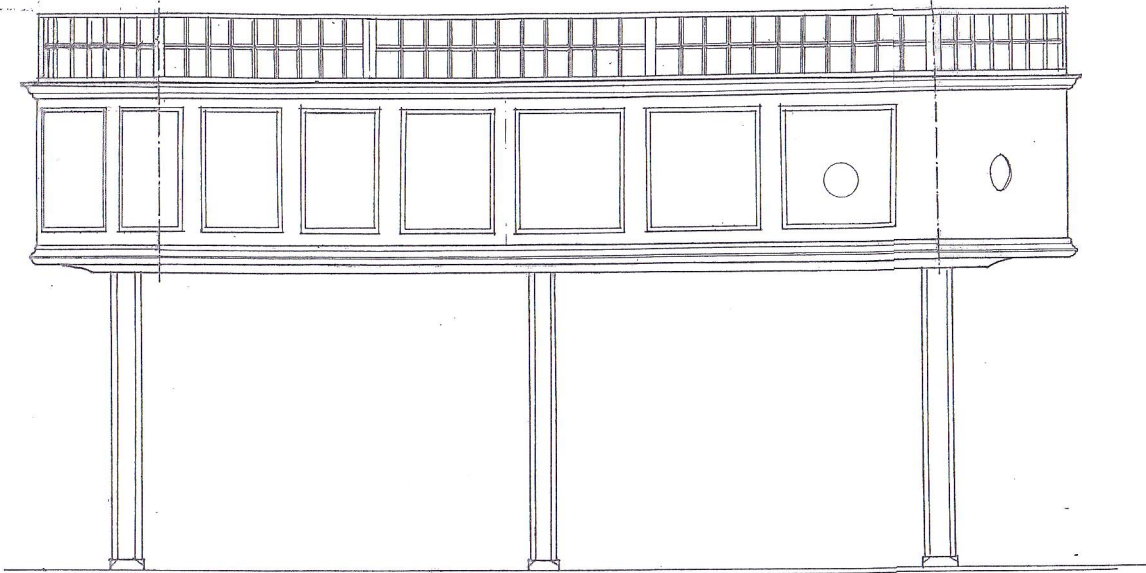
Dörren till trappan. Att gallerverket har olika höjd beror på att bröstningens överliggare är byggd av tre delar, medan dörren och passbiten intill väggen har en överliggare som bara består av en bräda.

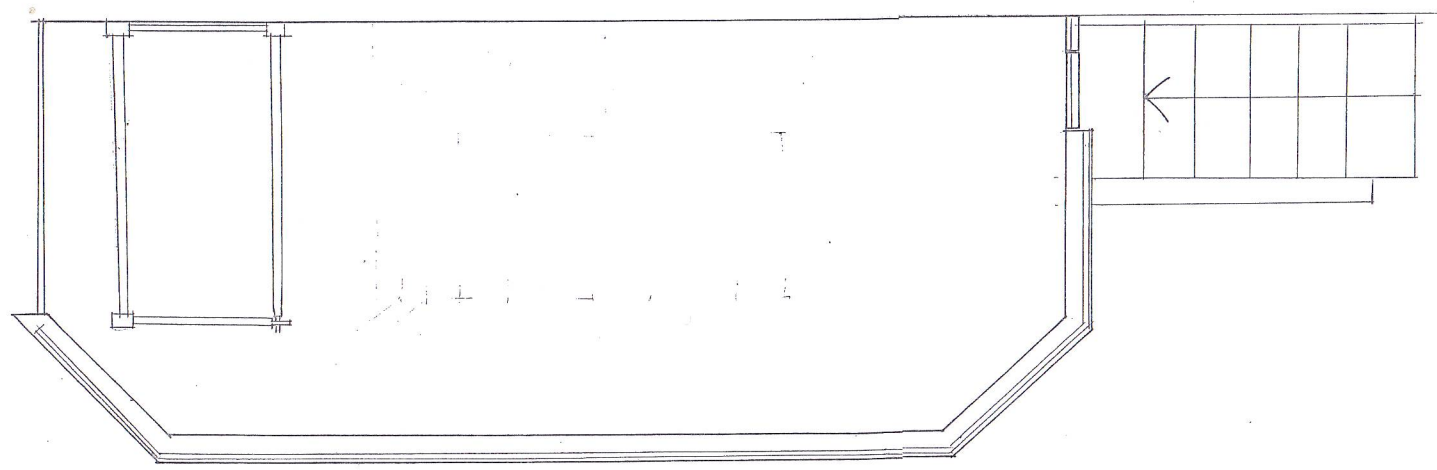
En del av det klotter som nämns i rapporten. Bl a kan ses initialerna C W M såväl på den övre av de tre överliggarna (med årtalet 1812) som på ramträet (där med årtalet 1810).

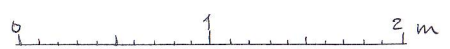
Orgelns placering på orgelläktaren.

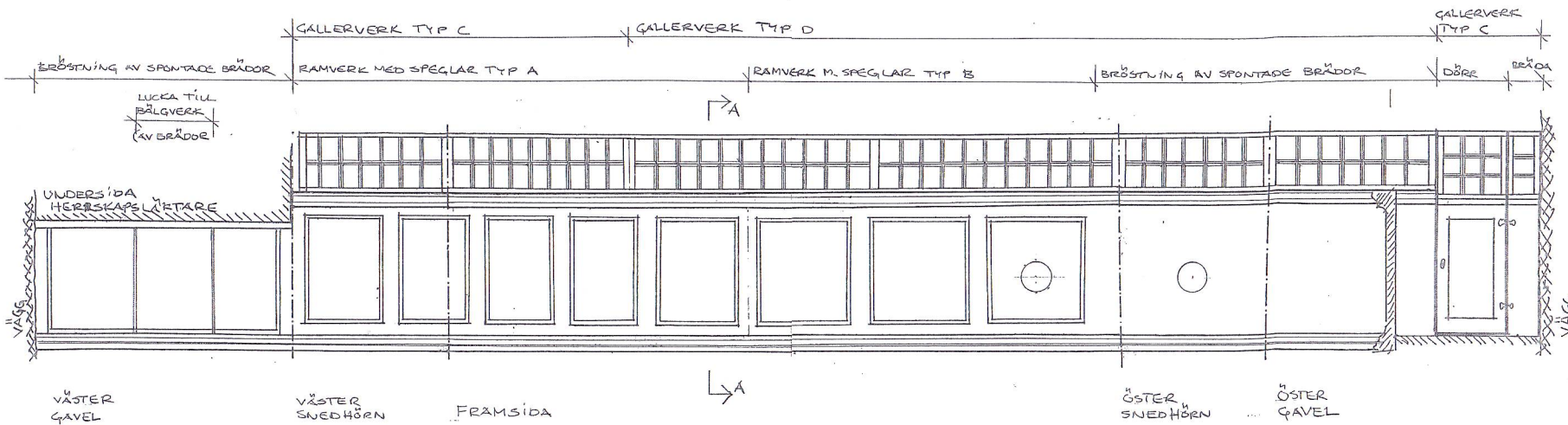
FRONTVY

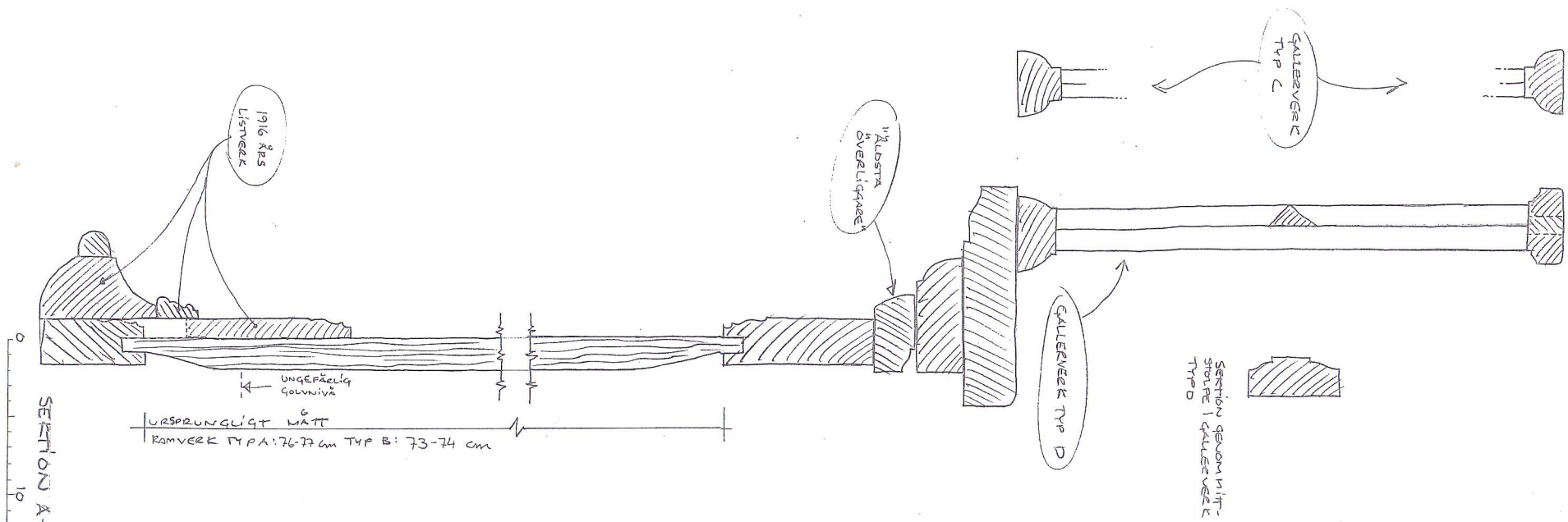
PLAN

BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEGATAN 1 S-451 10 LIDDEVÄLLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05		MORLANDA FYRKAS GAMLA ORGELKAPPELL	
KOORDINATSYSTEM	ORT, BOCKEN MORLANDA	KOMMUN ORUST	FORNL. NR
HÖJDSYSTEM	SKALA 1:20	LANDSKAP BOHUSLÄN	FASTIGHETSBETECKNING
RENNITAD AV	RITNAR	UNDERSÖKT 090624... TOMAS BRANDT	

UTBREDD VY SKALA 1:20 0 2m

 BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEGATAN 1 S-451 10 UDDEVALLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05	MOELANDA GAMLA ORFVERKSTÄDE KYRKOS	
	FORNL. NR	FASTIGHETSBETECKNING
KOORDINATSYSTEM	ORT, SOCKEN MOELANDA	KOMMUN ORNST
HÖJDSYSTEM	SKALA 1:20, 1:2	DIARIE NR
RENRITAD AV	RITNR	LANDSKAP BOHUSLÄN
UNDERSÖKT AR 990624		AV Tomas Brandt

(A)

18 B
H S

(B)

G+W+M+
1810

(D)

A.F S

(E)

I+M+J

(C)

AMB G.W.M 1812

(F)

A+F+S 1814 I M S
DAHLE
18 1/8 73

(G)

1804

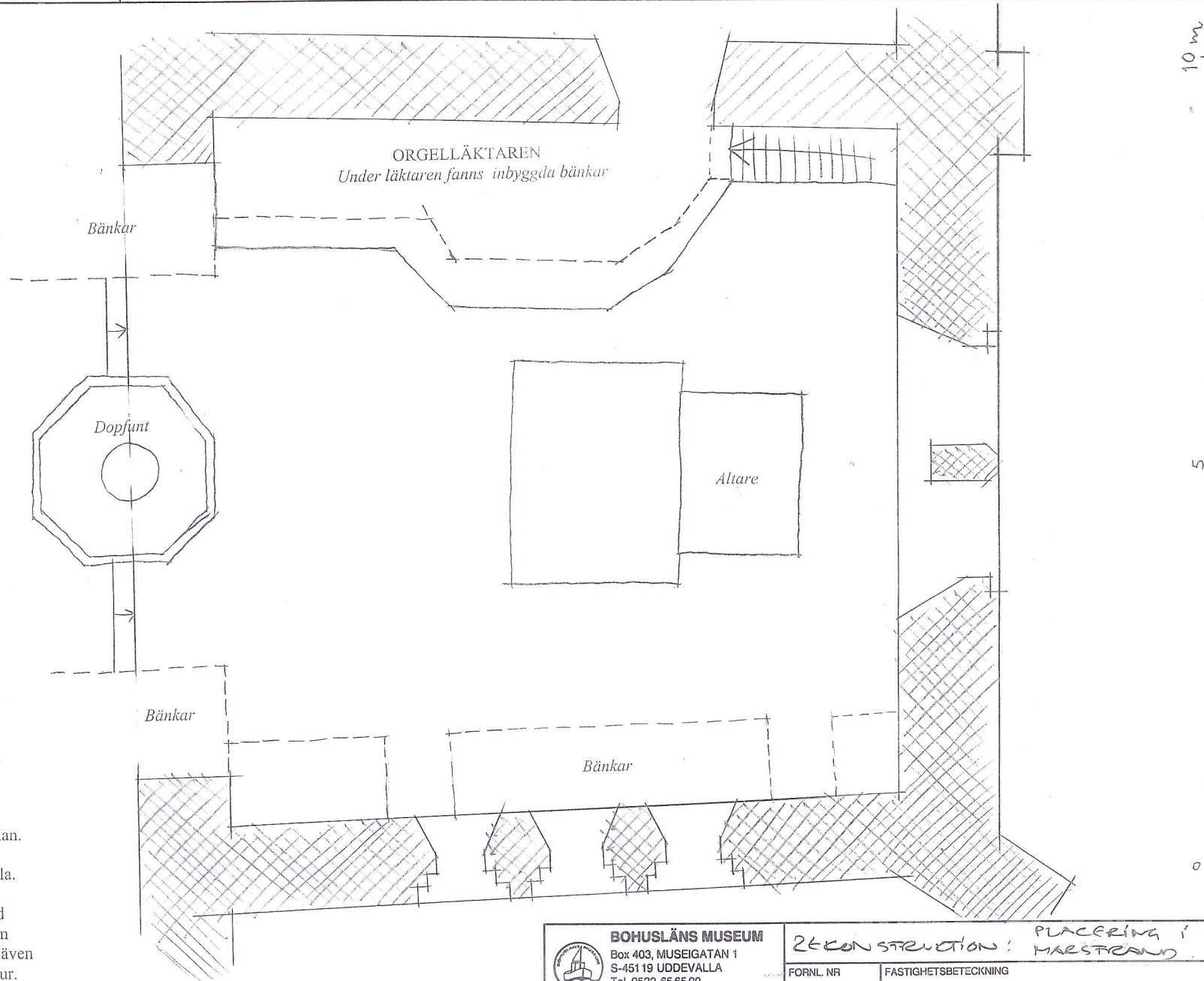
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 cm

(H)

M J S A+F+S

G.W.M.

 BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEIGATAN 1 S-451 19 UDDEVALLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05		KLOTTER PÅ MORLANDA GAMLA ORGEL- LÄRDARE	
KOORDINATSYSTEM		FORNL. NR	FASTIGHETSBECKENING
HÖJDSYSTEM		ORT, SOCKEN MORLANDA	KOMMUN ORUST
RENRITAD AV		SKALA 1:100	DIARIE NR LANDSKAP BOHUSLÄN
RITN.NR		UNDERSÖKT ÅR 990624 AV THOMAS BRANDT	

**Plan över koret i Marstrands kyrka.
Utseende 1805.**

Orgelläktaren var placerad längs norrväggen, ovanför dörren till sakristian.

Dess exakta storlek går inte att fastställa. På skissen är dels storleken enligt en osignerad plan från 1805 i GLA inritad med streckad kontur, och dels storleken från en ombyggnadsritning från 1805, även den i GLA inritad med heldragen kontur.

Den heldragna konturen motsvarar ett djup på drygt två meter, vilket är ungefär så djup som den nuvarande läktaren i Morlanda kyrka är.

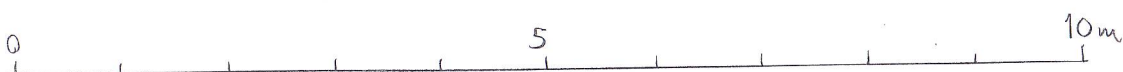
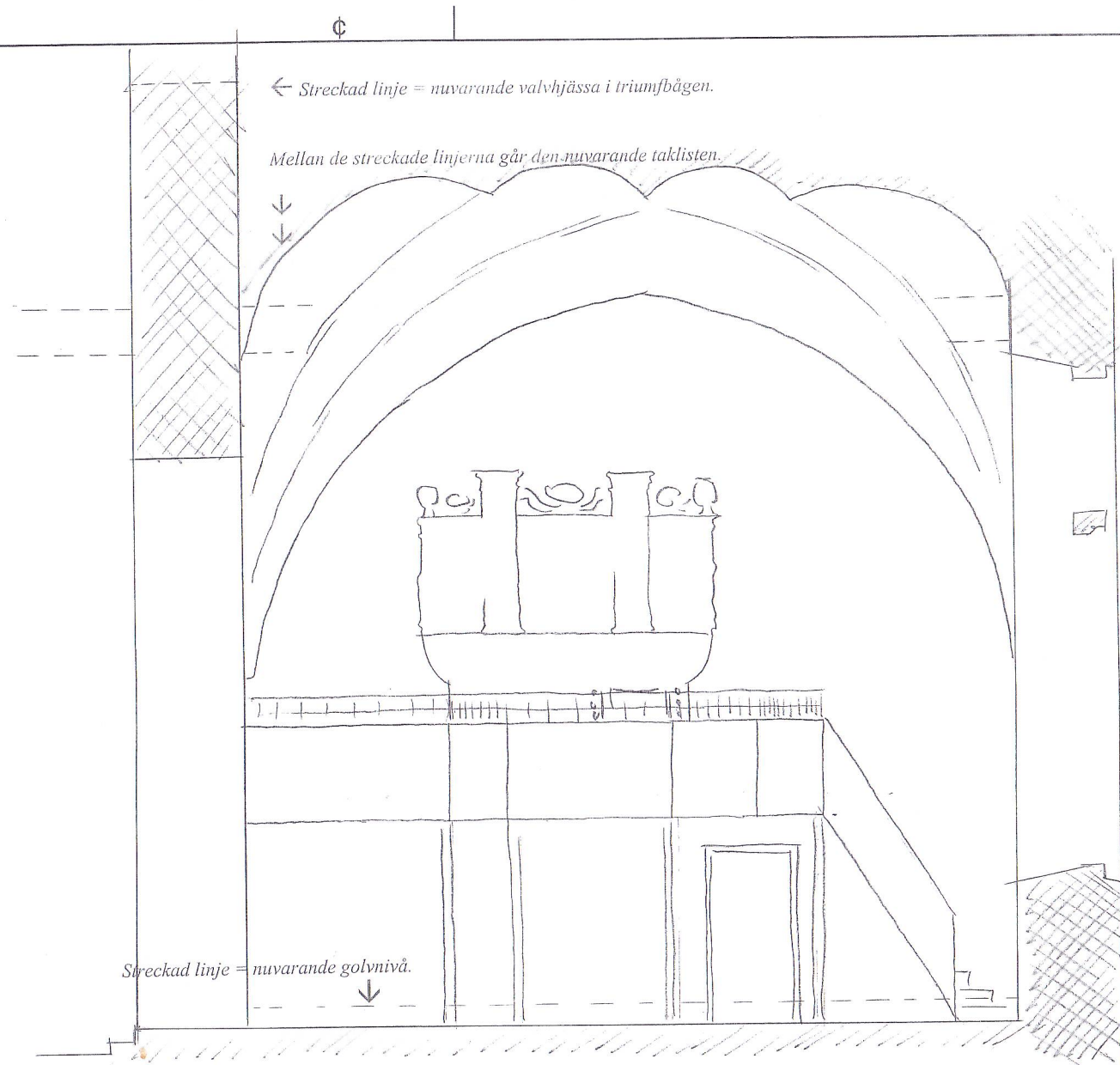
 BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEIGATAN 1 S-451 19 UDDEVALLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05		REKONSTRUKTION: <i>PLACERING I MARSTRAND</i>	
KOORDINATSYSTEM		FORNL. NR	FASTIGHETS BETECKNING
HÖJDSYSTEM		ORT, SOCKEN	KOMMUN
RENRITAD AV		SKALA	DIARIE NR
RITN.NR		LANDSKAP	
UNDERSÖKT		LANDSKAP	

Sektion genom koret i Marstrands kyrka, med vy mot norrväggen. Utseende före 1803.

Det finns inga exakta uppgifter om orgelläktarens höjd över golvet. På skissen är antaget 225 cm. Under läktaren fanns inbyggda bänkar. I kyrkan finns idag två st inbyggda bänkar, vilka i Sveriges kyrkor har antagits stått under orgelläktaren. Men dels stämmer inte deras mått särskilt bra, dels är de ca 285-290 cm höga, vilket skulle innebära en orimligt brant trappa upp till läktaren, och slutligen fanns det fler inbyggda bänkar i kyrkan än de som var under orgelläktaren.

Orgelns placering i sidled framgår inte heller, men om man skall ha tillräckligt utrymme framför spelbordet, kan den inte ha stått längre till höger/österut än vad som är skissat här.

Om man tänker bort tillbyggnaden från 1784-86, så motsvarar detta en någorlunda symmetrisk placering mitt på väggen, såväl i sidled som i höjdlid. Den står dock något högre än den exakta mitten, räknat från valvhjässan.

BOHUSLÄNS MUSEUM Box 403, MUSEIGATAN 1 S-451 19 UDDEVALLA Tel. 0522-65 65 00 Fax 0522-65 65 05		REKONSTRUKTION: PLACERING I MARSTRAND	
KOORDINATSYSTEM		FORNL. NR	FASTIGHETSBETECKNING
HÖJDSYSTEM		ORT, SOCKEN	KOMMUN
RENITAD AV	RITN.NR	SKALA	DIARIE NR
UNDERSÖKT		LANDSKAP	
AV		AV	